

DROBNOSTI K BAROKNÍ ARCHITEKTUŘE MORAVY II

(K výzkumnému úkolu státního plánu VIII-7-4/4)

Brno (1). 6. června 1723 byla uzavřena smlouva mezi klášterem Hradisko u Olomouce a Mořicem Grimmem na vystavění klášterního domu v Brně, a to přestavbou domu „zvaného od nepaměti luxentálský“, umístěného mezi zdí Krobotova domu a městskou, tj. hradební zdí.¹ Ze smlouvy na stavbu, která stála do počátku 20. století na Starobrněnské ul. č. 21, vyplývá, že plány na ni byly hotovy již před uzavřením smlouvy.²

Brno (2). Zvýšení zadního traktu, popřípadě částečná přestavba domu Františka Karla Chorynského v Běhounské ul. č. 8, odstraněného na počátku tohoto století, jsou doloženy několika smlouvami s řemeslníky, jež byly uzavřeny 1. července 1738.³

1. Se zednickým mistrem Mořicem Grimmem. Podle ní se Grimm zavázal „... die Nieder Seithen gegen der Gassgassen [sic! Kozí] ... mit einem Stock in die Höhe dem andern fordern Stockh zugleich aufzumauern und zuerbauen“. Za práci měl dostat 550 zl.

2. S tesařem Janem Feldem. Feld měl „... von denen zwei Niederseithen gegen der Kaassgassen das völlige Dach völlig abzutragen, folglich nach aufgeführter Mauerarbeith, den andern obern Stockh gleich, hiewiederumb ein neues Dach auf gedachte zwei Seithen mit erträglichen gutten und tauerhaften Holtz ...“.

3. Se stolařem Pavlem Bellmanem na práce v nově postavené zadní části horního patra domu „auf diese Arth, wie in dem schon erbauthen jetzigen obern neben Stockh befindlich, aufzustellen und zu verfertigen ...“.

4. Se zámečnickem Matyášem Weinrothem (Weinrodtem?) a dalšími.

Brodek (již. od Prostějova). Roku 1728 požádal Karel Friedrich baron z Kleinburgu biskupskou konzistoř v Olomouci o povolení zřídit v brodeckém zámku kapli.⁴

Bruzovice (seových. od Frýdku-Místku). Z roku 1786 pochází plán na budovu fary od Josefa Krečmera, zednického mistra ve Frýdku.⁵ Na plánu půdorysu a nárysu hlavního průčelí je pozoruhodné střízlivé členění fasády širokou oběžnou lezénou, na nárožích zdvojenou, z nečetných detailů klenák nad vchodem s rovným překladem sahajícím k lezéně.⁶

¹ Státní oblastní archiv v Brně, Bočkova sb. č. 4070.

² Jak se správně domníval J. Pernička, *Dílo Mořice Grimma*, diplom. práce filozofické fakulty UJEP v Brně, 1976, 52.

³ Státní oblastní archiv v Brně, G 144/10.

⁴ Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 3/4804. K dějinám a autorství zámku, vzniklého snad těsně po roce 1707, srov. nejnověji E. Řehová, *Cinnost J. B. Fischera z Erlachu na Moravě*, Umění 16, 1968, 152 n.

⁵ Státní oblastní archiv v Brně, B 15, 958.

⁶ Krečmerův návrh lze přiřadit k početné řadě staveb a projektů, vznikajících na Moravě přinejmenším od časných sedmdesátých let 18. století a vyznačujících se užitím forem, které jsou charakteristické pro architekturu pokročilého a pozdního 17. století. S tímto údobím je spojuje zejména stereotomní pojetí hmoty průčelí, jež se projevuje především systémem rámuječích oběžných lezén, a velmi jednoduché členění plochy prostými formami. Jde nepochybně o historismus rané fáze klasicismu, který v opozici k předchozímu baroku hledá ve svých počátcích oporu v minulosti. Toto úsilí o oproštění, klidný tvar ho přivedlo k planimetrické soustavě stereotomních forem 17. století. To znamená, že nastupujícímu klasicismu sejevila perioda pokročilého a pozdního 17. věku za nebarokní, popřípadě – z hlediska jejího protibarokního programu – za strukturálně kontradikční baroku. Pro periodizaci a nomenklaturu vývoje architektury 17. a 18. století na Moravě by tento poznatek mohl potvrdit – alespoň do jisté míry – oprávněnost Richtrova pojetí vývoje v 17. věku jako sledu manýristických slohů osobní příchuti (srov. zvláště jeho nepublikovanou práci o architektuře 17. století na Moravě, Archiv Univerzity J. E. Purkyně v Brně). Na jedné straně jejich pojetí prostoru a hmoty skutečně těží

Býskovice (již. od Hranic). K žádosti o povolení stavby kaple sv. Anny z roku 1711 je připojen pláněk s půdorysem svatyně a narysem hlavního průčelí.⁷ Nenáročný projekt, datovaný a signovaný ve vlysu kladí 1711 F P, dobře charakterizuje konzervativní orientaci moravské architektury na počátku 18. století: prostá obdélná stavba zakončená polygonálním kněžištěm s nikami s mušlovou klenbičkou na vnějšku i uvnitř, s pilastry s vpadlou výplní dřívku, s renesančními cvikly v portále aj.

Bzenec. V dopise olomoucké konzistoři z března 1746 žádá bzenecký děkan Josef Foltýn o souhlas k opravě kostelní věže v Bzenci. Mimo jiné uvádí, že prohlédl věž se zednickým mistrem Bernardem Eygensem (Eygensem? Eteghensem?). Je to nepochybně týž „magister murarius“, který pracoval na věži mistřínského kostela a který byl pohřben 22. května 1760 v Miloticích.⁸

Hradisko u Olomouce. V Cerroniho výpisech ze smluv s umělci a v poznámkách o stavebním podnikání v klášteře v letech 1693–1740 jsou zajímavé následující údaje:⁹

1. P. 115: 14. dubna 1694 byla uzavřena smlouva s Adamem Glöcklem, zednickým mistrem v Olomouci, na vystavění konventní budovy. Tato smlouva, kterou za klášter podepsal opat Norbert Zelecký, se dochovala na jiném místě.¹⁰ Glöckel se podle ní zavázal, že v roce 1694 provede práce pro klášter s dvanácti tovaryši včetně políra a že budou pracovat od sv. Jiřího do sv. Václava počínaje 4. hodinou ranní a konče 7. hodinou večer s dvěma hodinami na odpočinek, a rovněž od sv. Václava do sv. Martina od 6 hodin ráno do 6 hodin večer s jednou hodinou odpočinku.

2. P. 116: Roku 1723 zhotovil Baltazar Fontana výkresy portálů k sakristiím.

3. P. 112: 17. května 1726 byla uzavřena smlouva s Karlem Rejnou, zednickým mistrem „von Roketany aus Böhmen“ (Rokytňany na Jičínsku?) na vystavění nové prelatury (škrtnuto: nebst der neuen Stephani Capelle in Hradisch) podle výkresu už dlouho předtím zhotoveného vídeňským stavitelem („erat Martinelli od. Tengala“ [sic!]).¹¹

Ivanovice na Hané. 31. října 1786 potvrdil Pavel Malinovský, knížecí kounicovský stavitel a zednický mistr, příjem 152 zl. 15 kr. za opravu ivanovického kostela.¹² Dne 1. prosince téhož roku byl odměněn za opravu hlavního oltáře, za mramorování, sochařské práce a jejich štafiování brněnský sochař Tomáš Schweigl.

Jesenec. Roku 1709 byla „od základů vybudována a dokončena“ rezidence a 23. července 1710 byl vysvěcen nově zhotovený kostel sv. Liboria.¹³ Stavební dějiny re-

z manýristické tvorby předbarokního Říma, popřípadě předbarokních periferních oblastí severní Itálie, na druhé straně je souvislost mezi nimi a vrcholným barokem velmi labilní a povrchní. Nicméně bude asi nutno přihlídnout k situaci ve střední Evropě, kde se místo klasické renesance objevily hned po první, přechodné fázi pozdní slohy nevyhraněné orientace a kde vzhledem k tomuto dědictví „slohový“ manýrismus zastupuje ranou fázi baroka. Jinak by se baroko na Moravě, tj. „vrcholné“ baroko prvních tří čtyř desetiletí 18. století, jevílo jako něco, co přišlo najednou, bez přípravy. V této souvislosti je ostatně charakteristická poznámka v Richtrově zmíněné studii, že „hlavní význam Tencallových staveb záleží asi v tom, že byl jimi dán předstupeň, z něhož byla možná domácí santiniiovská progresse k baroku“ (s. 52). Tencallu tam však Richter radí k manýristům.

⁷ Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 3/4800.

⁸ Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 1/4729 a Státní oblastní archiv v Brně, E 67 (úmrť matrika Milotice).

⁹ Státní oblastní archiv v Brně, G 12, Cerr II/266.

¹⁰ Státní oblastní archiv v Brně, Bočkova sb. č. 4056.

¹¹ Srov. A. Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung IV*, Wien 1904, 1084 n.

¹² Státní oblastní archiv v Brně, B 15, 959, 12/2.

¹³ Státní oblastní archiv v Brně, G 12, Cerr II, 266, p. 124. Podle zjištění R. Hurta

zidence jsou doloženy epigraficky chronogramem 1710 v nápisu nad vchodem ENGELBERTE (= zábrdovický opat Hájek) TVO PRODVCTA MANEBO LABORE. Pro stavební dějiny kostela může mít jistý význam také letopočet 1714 na kropence. Formálně slohově je pozoruhodný půdorys sakristie, založený na polovině šestnáctiúhelníka s mírně konkávně vybranými stranami. Tyto „kanelury“ se některá z pozdějších oprav pokusila – snad z neporozumění – vyrovnat do rovné plochy.

Konice (1). V souvislosti se zprávou o opravě cetechovického kostela z 6. května 1656 se zmiňuje také kostel v Konici, nacházející se k tomuto datu „im völligen Bau“.¹⁴ V březnu 1690 je řeč o nově přistavěných kaplich k farnímu kostelu se čtyřmi novými oltáři, varhanami a jinými nezbytnostmi.¹⁵ V letech 1702–1703 byl kostel „cum aliis aedificiis“ obnoven „a magistro murario Czernahorensi“.¹⁶ Z února 1750 pochází žádost o stavbu nového farního kostela sv. Jana Křt., hrobky a kostnice s připojeným nedatovaným návrhem na potřebný náklad, signovaný Janem Hromádkou, zednickým mistrem v Konici.¹⁷

Konice (2). 23. dubna 1705 byla uzavřena mezi klášterem Hradisko u Olomouce a Lukášem Glöcklem, měšťanem a zednickým mistrem v Olomouci, smlouva na stavbu zámku v Konici „... von unten des Grundes bis unten das Dach rechnend, so wie es der Abriss in mehreren (sic!) zeiget, von neuen auf das best- und tauerhafteste aufzubauen.“¹⁸ Mimoto se dochoval soupis zednických prací, pořízený patrně Glöcklem 28. dubna 1706, jež bylo třeba ještě provést při nové a staré části konického zámku.¹⁹ Mimo jiné se vypočítává hlavní římsa, arkádová chodba s přílehlými místnostmi, čtyři hlavní místnosti se schodišti, dlažba sálu při arkádové chodbě, dvanáct oken a frontony (Kopffenster) na průčelí a konečně ve staré části budovy prolomení a zvýšení oken, snesení staré klenby v průjezdu a jeho nové zaklenutí a celkové obnovení stavby. Glöckel tu patrně zčásti navázal na svou starší práci na zámku, snad z roku 1694, o níž se – zároveň se Šebetovem – zmiňuje smlouva mezi ním a klášterem ze 14. dubna 1694.²⁰

Kostelec (u Kyjova). V březnu 1728 byla olomoucké konzistoři předložena žádost o opravu farního kostela s příloženým rozpočtem, podepsaným Antonínem Fischerem, zednickým mistrem v Bzenci.²¹

Kravaře. 17. října 1664 vystavila biskupská konzistoř v Olomouci povolení sloužit mši v nedávno předtím vybudované zámecké kapli, s přáním „... dummodo capella Arcis Cravarn, nuper noviter erecta, non tantum munda, ab omni sorde et pollutione purgata, sed etiam bene ornata sit“.²² Povolení bylo obnoveno 12. ledna 1690, zřejmě po dalších stavebních úpravách. V blíže neoznačeném německém rukopise z 19. sto-

se benedikce konala o rok později. Srov. R. Hurt, *Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Brně-Zábrdovicích*, příl. 1. čís. Vlastivědného věstníku moravského 1969, 34, pozn. 67.

¹⁴ Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 3/4806.

¹⁵ Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 1/4730. Srov. nápis na portále se záznamem o vystavění opatem Janem Jiřím Hoffmannem a s chronogramem 1690.

¹⁶ J. P. Cerroni, *Abriss einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren*, 1817, f. 79 v., Státní oblastní archiv v Brně, G 11/708/2.

¹⁷ Tamtéž jako sub 15.

¹⁸ Státní oblastní archiv v Brně, Bočkova sb. č. 4065. O Glöcklově autorství věděl už J. P. Cerroni, *Skizze einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren*. Erste Abteilung, 1807, f. 244. Státní oblastní archiv v Brně, G 12, I/32. Srov. také poznámku V. Ríchtra, *Umělecko-historický materiál z archivu olomouckých jezuitů*. Sborník krajského vlastivědného musea v Olomouci (Sluko) B III, 1955, 1958, 224.

¹⁹ Státní oblastní archiv v Brně, Bočkova sb. č. 4067.

²⁰ Srov. Hradisko u Olomouce sub 1.

²¹ Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 1/4730.

²² Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 3/4819.

letí o kapli kravařského zámku²³ je mimo jiné uvedeno, že roku 1722 Johann Rudolf z Eichendorfu zamýšlel přestavbu dřevěného (!) zámku, přičemž měla být zchátralá kaple přeložena na jiné místo. Povolení k tomu měl dostat 16. března 1723.

Kroměříž. V dopise kaplana Archanděla Procházky generálnímu vikáři olomouckého biskupství Ondřeji Dirreovi z 30. května 1651 se mimo jiné hovoří o kostelíku (ecclesiola) sv. Michala, který se nalézá v ruinách.²⁴ Dne 10. února 1786 byl pořízen inventář této kaple, jež byla krátce předtím uzavřena. Soupis podepsal také malíř Jan Raab.²⁵

Lomnice. Dobu vzniku Tencallova farního kostela, popřípadě plánů k němu, by mohly upřesnit dvě blíže neurčené písemnosti, uložené podle soupisu výsad, nadání, a listin z 6. července 1854 v pozemkové knize městečka pod č. 9 a 10.²⁶ Podle první, týkající se domů a kostela, se s novostavbou počítalo již k 16. lednu 1667, podle druhé se dokončení chrámu mohlo protáhnout až do roku 1683. Tato poměrně dlouhá stavební historie by mohla vysvětlit nápadnou diskrepanci v pojetí jeho vnitřku. Je totiž třeba rozlišovat pokročilou koncepci jednotného prostoru, patrnou z typu sálu s mělkými bočními výklenky kaplí a z odstranění přesné hranice mezi břemenem a podpěrou jejich protažením do klenby, od konzervativního útvaru zaklenutí. Valená klenba s výsečemi, zakončenými oblouky kaplí, je v podstatě renesančním útvarem, který neodpovídá manýristickému rytmu nosných zdí. Je to patrné jak z dvojice kazetových pásů, které nahradily Tencallou nepochoybne projektované zdvojené pasy, tak z nelogického výskytu nic nenosoucích pilastrů na kratších zdech a ovšem z rozpačitého štukového ornamentu, jenž je zcela v rozporu s monumentalitou nosné části. Je dosti pravděpodobné, že tento nesoulad vyplynul ze zásahu provádějícího stavitele, který neměl k dispozici projektantův návrh klenby nebo prosadil svůj záměr. Svědčila by pro to také úzká souvislost mezi útvarem i štukovým dekorem klenby Ernova dominikánského kostela sv. Michala v Brně (dokončeného roku 1679) a popřípadě i klenebním dekorem tamějšího augustiniánského kostela sv. Tomáše (1662–1668).

Lukavec (sev. od Fulneku). Na rozpočtu na tesařské práce v kostele, zhotoveném roku 1786, se vedle tesařského mistra Georga Klosse podepsal také fulnecký mistr Václav Thalherr.²⁷

Moravský Krumlov. Opravu farního kostela v roce 1785 vedl zednický mistr Matyáš Jednuška, který 23. prosince toho roku potvrdil příjem 504 zl. 29 gr. a 1 kr. za různé zednické práce. Téhož roku, dne 17. května, přijal Josef Winterhalter za zhotovení dvou oltářních obrazů do kostela 230 zl. a 25. března následujícího roku Josef Reitter, sochař z Brna, za sochařské práce na hlavním oltáři, za svícny aj. 184 zl.²⁸

Nezamyslice. Rozpočet zednických prací na budovu fary z 10. srpna 1785 podepsal v Kroměříži Johann Herberger, knížecí zednický mistr.²⁹ Fara byla ve stavbě ještě roku 1790 a pracovali na ní dva zedničtí mistři. Jedním z nich byl Jan Šírek, „Palir von Meire“ (= Měrovice nad Hanou?).³⁰

Olomouc (1). Bývalý jezuitský kostel P. Marie Sněžné má v dějinách barokní architektury na Moravě nesporně významné místo. To však vyplývá spíše ze střetnutí některých nepochopených vrcholně barokních tendencí (zvláště zvlnění hlavního průčelí) s konzervativními (zejména pětiosá fasáda), než ze skutečné vývojové hodnoty, popřípadě z působení na soudobou stavební produkci. Nicméně závažnější než

²³ Tamtéž.

²⁴ Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 1/4729.

²⁵ Státní oblastní archiv v Brně, B 15, 959, 12/2.

²⁶ Státní oblastní archiv v Brně, G 13/240.

²⁷ Státní oblastní archiv v Brně, B 15, 959, 12/2.

²⁸ Státní oblastní archiv v Brně, B 15, 960, 12/2.

²⁹ Státní oblastní archiv v Brně, B 15, 958, 12/2.

³⁰ Státní oblastní archiv v Brně, B 15, 682, 9/2.

realizovaná stavba je jeden z neprovedených návrhů na ni. Uměleckohistorickou literaturou byl sice již zaznamenán,³¹ vzhledem k významu, rozpoznávanému zatím jen zčásti, by si však zasloužil větší pozornost. Návrh na kolejni chrám je částí plánu s půdorysem západní části komplexu školních budov. Stavba je na něm znázorněna jako protáhlý ovál, ke kterému přiléhá na jižní straně chór ve tvaru přibližně rovnoramenného kříže s mělkým segmentovým závěrem, na severní straně půdorysně neurčitá předsíň, z níž vybíhá ochoz obklopující celý chrám. Po obou stranách lodi je po pěti kaplích, jež jsou na odvrácené straně spojeny s ochozem. Klenba hlavních prostorů není vyznačena, kněžiště mělo být zaklenuto osmibokou kopulí na tamburu, završenou lucernou, kaple zrcadlovou klenbou. — Ačkoli je pozoruhodný již tento základní půdorysný rozvrh, je tvarově a vývojově nejcennější částí návrhu vstupní průčelí. Je založeno na konkávně-konvexně-konkávě prohnuté křivce, jež však není plynulá, poněvadž její střední úsek s hlavním portálem je pravouhlým odsazením poněkud zasunut. Toto řešení hlavní kostelní fasády je v barokní architektuře Moravy zcela výjimečné.³² Aby mohl být posouzen jeho význam, je třeba především objasnit, kdy návrh vznikl a jaký je stupeň jeho původnosti. K první otázce se vyslovil V. Richter, který vznik plánu položil do doby kolem, popřípadě před rok 1701.³³ S tímto vročením lze s přihlédnutím k uvedené argumentaci zcela souhlasit. Při řešení druhého problému, který se dotýká i podstatné otázky geneze radikálního proudu vrcholného baroka v českých zemích, je důležité uvědomit si projektantovo důsledné pojetí stavby jako jednoty „vnitřku“ a „vnějšku“. Tak došlo ke vzniku střední konvexní části průčelí jakožto promítnutí vrcholu oválu navenek, přičemž konkávní úseky po stranách byly pouze dalším logickým článkem tohoto procesu. A to proto, že s křivkou lze přirozeněji spojit zase křivku, nikoli přímku.³⁴ Pozoruhodné ustoupení středu vyplynulo opět z úvahy o nutnosti vytvořit zeď s třemi vstupními otvory, s hlavním do lodi chrámu, s vedlejšími do ochozu. Zasunutím středu, který tvoří přibližně třetinu celé šířky průčelí nzi, se totiž osamostatnily dvojice pilastrů, flankujících hlavní portál, od sousedních dvojic, jež tak na první pohled přísluší už bočním vstupům. O tom, jak architektovo řešení bylo dílem konsekventního domyšlení principu totožnosti „vnitřku“ a „vnějšku“, nikoli převzetím myšlenky odjinud, svědčí také strážlivé planimetrické pojetí fasády i poměrně konzervativní dispozice chrámu. Jde totiž ještě o manýristický ovál bez stopy centralizující tendence: jednak je značně protáhlý (podobně jako u kaple přilehlé ke kněžišti), jednak sled kaplí zdůrazňuje jednostrannou orientaci k jihu (ke kněžišti) jeho podélnou osu. Jako centrální útvar je pojata jen kněžiště s kopulí nad „řeckým“ křížem. Existenci ochozu je možno přitom vyložit tak, že autor návrhu chtěl zachovat rozsah areálu starého minoritského kostela. Oválný tvar chrámové lodi však nepřipouštěl vzhledem k tlaku klenby, již měla být zřejmě kopule bez tamburu, tak mohutné rozměry. Proto měla být loď vtažena dovnitř a obehnána nižším ochozem, o který se zvětšily dimenze celé dispozice a který vytvořil zároveň i jakýsi poutnický ambit s možností přístupu do kaplí. Není vyloučeno, že ochoz měl také (nebo především?) funkci světelného zdroje, tj. že loď byla osvětlena pouze nebo převážně nepřímo jakýmsi nepřirozeným světlem, propouštěným pásmem kaplí. V tom případě by šlo o řešení, překvapivě blízké tomu, jež bylo užito kolem roku 1673 u kostela dell' Immacolata Concezione v Turíně, připisovaného Guarinimu.³⁵

³¹ V. Richter, *Plány jezuitských staveb v Olomouci*. Sborník Cestami umění, Praha 1949, 154. Plán je uložen ve Státním oblastním archivu v Brně, F 2/3.

³² V. Richter si ho povšimnul až později, ve zmíněné neuveřejněné studii (srov. pozn. 6), s. 45. Po něm na ně upozornil R. Švácha, *Dva neznámé projevy radikálního baroka na střední Moravě*, rkp. 1975, avšak znal Richtrova práci.

³³ V. Richter, *Plány jezuitských staveb v Olomouci*, 154; V. Richter, *rkp.*, 45.

³⁴ Takto řešil vstupní průčelí kolem roku 1700 například J. L. Hildebrandt u kostela sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí nebo projektant chrámu sv. Josefa v Obořišti.

³⁵ Srov. M. Anderegg-Tille, *Die Schule Guarinis*, Winterthur 1962, 66 n. Mimochoodem jde o kostel s hlavním průčelím na zviněném půdorysu. Podle Ch. Norberga-Schulze, *Kilian Ignaz Dienzenhofer e il barocco boemo*, Roma 1968, 31, existují mimoto těsné vztahy mezi touto stavbou a obořišským kostelem.

Z předchozího snad s dostatečnou přesvědčivostí vyplývá, že projekt olomouckého kolejního chrámu je prací architekta, který se k navržené osnově dostal cestou vlastního vývoje, nikoli použitím cizí předlohy. Vzhledem k předpokládané době vzniku plánu by bylo ostatně obtížné nalézt takové souvislosti, alespoň na půdě českých zemí. Patrně nejléze by měl olomoucký návrh v řešení vstupního průčelí přibližně současně navrženému pražskému sv. Mikuláši na Malé Straně;³⁶ jeho střední část je však přes analogické vtažení dovnitř pojata odlišně s důrazem na konkávní úsek složené křivky. Projekt je proto třeba posuzovat jako autochtonní tvůrčí čin, jímž se moravské prostředí výjimečně přiblížilo hlavnímu vývojovému proudu české barokní architektury. Tím naléhavěji ovšem vyvstává otázka autorství plánu. V. Richter uvažoval o G. P. Tencalovi, R. Svácha Tencallu odmítl, jinou atribuci však nenavrhl. Nicméně s přihlédnutím k dosavadním vědomostem o architektuře Moravy z konce 17. století a z doby kolem roku 1700, i k dostatečně známému dílu G. P. Tencally je jeho autorství nejpravděpodobnější. Vedle užití oválu pro chrámovou loď stačí předběžně připomenout architektovo dosti časté zaklenutí kněžiště kopulí (mj. kostel sv. Markéty u hradu Mírova, návrh na klášterní kostel v Rajhradě) nebo průčelí neprovedeného kostela piaristů v Bílé Vodě s jeho konkávně prohnutou střední částí (jde-li ovšem o Tencallův projekt). V tom případě by olomoucká práce byla nejen důležitým článkem ve vývoji k vrcholnému baroku přinejmenším v českých zemích, ale zároveň i vyvrcholením Tencallova rozsáhlého díla.

Olomouc (2). Dne 9. října 1710 obdržel olomoucký magistrát žádost P. Jana Capety, rektora jezuitské koleje v Olomouci, o posunutí stavby nových školních budov a kostela P. Marie k pevnostní zdi o 4 sáhy.³⁷ V žádosti, k níž byl patrně přiložen rovněž dochovaný nesignovaný plánek, popřípadě v další korespondenci mezi jezuitu a městem, se mimo jiné mluví o nynějším kostele, hrozcím zřícením, o inženýru von Zierndorfferovi, o vrchním inženýru Anquisolovi a o inženýru markrabství moravského Rochetovi.

Olomouc (3). Roku 1715 uzavřel rektor jezuitské koleje v Olomouci Karel Pfeferkorn s Petrem Antonínem Rossem, kameníkem a rychtářem městečka Nedvědice, na zhotovení nové dlažby v jezuitském kostele, a to ze 413 kusů bílého pernástejnského mramoru.³⁸ Ross měl za práci dostat celkem 272 zl. 24 gr. V též fondu, p. 19–22, se nachází smlouva, uzavřená 23. května 1716 mezi rektorem Pfeferkornem a Davidem Zirnem, měšťanem a sochařem královského města Olomouce, na různé sochařské práce v kostele. Připojeny záznamy o Zirnových příjmech za ně do 17. února 1717.

Olomouc (4). K přibližnému rozpočtu výdajů na opravu a rozšíření staré zbrojnice poblíž dominikánského kláštera, pocházejícímu asi z roku 1703 a podepsanému inženýrem Theophilem Henelem, je připojen starší plánec půdorysu budovy s legendou: Zeughaus, wie es solte gebaut und ergrössert werden.³⁹ Je datován 18. únorem 1676 a signován rovněž Henelem. Pozoruhodná je neobyčejně nízká úroveň grafického zpracování plánu.

Poruba. Z 6. prosince 1785 pochází plán na úpravu, popřípadě částečnou přestavbu farního kostela, který vypracoval těšínský zednický mistr Josef Drahný.⁴⁰ Projekt zachycuje v půdorysu a podélném řezu gotickou jednodílnou stavbu s polygonálním kněžištěm a rohovými opěrnými pilíři na západní straně, mezi něž bylo navrženo vložení hlavního průčelí ještě ve „vrcholné“ barokních formách.

Práctice. V inventáři pozůstalosti Maxmiliána Želeckého z Počenic na zámku

³⁶ Srov. M. Vilímková, *Ke stavebnímu vývoji komplexu jezuitských budov na Malostranském náměstí*, Umění 19, 1971, 304 n.

³⁷ Státní oblastní archiv v Brně, B 1/0 107.

³⁸ Státní oblastní archiv v Brně, G 12, Cerr II, 269, p. 15.

³⁹ Státní oblastní archiv v Brně, B 1/0 98.

⁴⁰ Státní oblastní archiv v Brně, B 15, 959, 12/2.

v Prštích, pořízeném 26. listopadu 1717, jsou uměleckohistoricky zajímavé mimo jiné tyto položky:⁴¹

1. Smlouva s Jacobem Zerquitzkým (sic!), kameníkem v Mikulově, z 23. května 1708 na opatření potřebného kamene do Prštic, s poznámkou, co kameník poté přijal.

2. Stvrzenka Hanse Tiboldta, stolaře v Brně, ze 7. srpna 1709 na 100 zl. za stolařské práce dodané na zámek v Prštích.

3. Stvrzenka na 20 zl., patrně od téhož.

4. Smlouva s tesařským mistrem Ebenbergrem ze 4. srpna 1716 na práce v brněnském domě.

5. Velký svazek různých „Handwercken Auszügl“ aj.

Slavkov. Dosud známé mezerovité údaje o zamýšlené stavbě barokního farního kostela sv. Jakuba ve Slavkově⁴² lze doplnit dalšími informacemi. Dne 9. dubna 1698 požádal Dominik Ondřej hrabě Kounic olomouckou konzistoř o povolení ke stavbě nového farního chrámu.⁴³ Souhlas k ní udělila konzistoř 14. dubna 1698 a uvědomila o něm zároveň Bartoloměje Rudolfa Nedomanského, děkana ve Vyškově. Ten se k otázce novostavby vyjádřil ve zprávě z 21. července 1698, v níž mimo jiné uvádí: „... postquam architectus Viennae expeditus appulisset, assumpto uno mihi bene viso Parocho Austerlitiū vocatus me contuli ... Contra alte mentionatas Excellm. Dnus Comes uti Illsmo Epali Officio supplicando exponit, novam ecclesiam in apertiori loco propriis suis sumptibus in hunc modum teste architecto totaliter extrui desiderat: videlicet, ut ab arce separata in longitudine distet 279 pedum diametricorum, id est 46 orgias et 3 pedes, in latitudine 166 pedum. Ecclesia autem debet fabricari ovalis cum sua copula, huius ovalitatis rotunditas una cum muris veniet 216 pedem, id est 49 org. et 1 ped., in circuitu totius ecclesiae spacium vacuum 24 pedum, id est 4 orgiarum, ex quatuor partibus portae quatuor, ab ortu, meridie, occidente et septentrione gradus totidem latitudinis 13 pedum, id est 2 org. et 1 ped., inter illas autem portas quatuor sacella stucature labore exornata. Sub terraneum etiam sacellum mortuorum cum tribus criptas, una pro Illma Kaunitziana familia, altera pro loci parochis...“ — Jak vyplývá ze značně přesných údajů farářovy relace, byl projekt nového farního kostela přinejmenším hotov již v polovině roku 1698. Měl mít půdorys značně protáhlého velkého oválu o délce 88,16 m a šířce 33,49 m (!), kolem kterého obíhal ochoz v šířce 7,58. Mezi vchody na všech čtyřech stranách, tedy v „diagonálách“ oválu, měly být umístěny kaple neuvedeného půdorysu, opatřené štukovou výzdobou. Konečně pod dlažbou měla být zádušní kaple se třemi kryptami, z nichž jedna pro rodinu Kouniců. Uvedený popis plánované novostavby je zajímavý v několika ohledech. Především je zřejmé, že se projekt z roku 1698 podstatně liší od mladšího návrhu, známého z Petruziho prospektu Slavkova. Tam jde sice rovněž o centrálu, avšak na půdorysu řeckého kříže (příčná loď delší?). Tato difference by mohla být důležitá při posouzení otázky autorství původního plánu. A to v tom smyslu, že „architectus Viennae“ by mohl být někdo jiný než Martinelli.⁴⁴ Pro její řešení schází sice podrobnější informace o starším návrhu, například o členění fasád nebo rozvrhu portálů, přesto se však předběžně zdá, že jiný projektant nepřichází v úvahu.⁴⁵ Je totiž málo pravděpodobné, že v době přestavby slavkovského zámku a další činnosti pro Dominika Ondřeje Kounice by se

⁴¹ Státní oblastní archiv v Brně, G 144/70. Srov. Z. Kudělka, *Drobnosti k barokní architektuře Moravy I*, SPFFBU F 19/20, 1975, 120n.

⁴² Srov. V. Richter, *Náčrt činnosti Domenica Martinelliho na Moravě*, SPFFBU F 7, 1963, 52, popřípadě T. Kubátová, *Architekt D. Martinelli*, Umění 4, 1956, 133 a pozn. 3.

⁴³ Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 1/4729. Tam i další uvedené písemnosti. Srov. také M. Králíková, *Prameny k dějinám umění ve fondu Arcibiskupské konsistoře v Olomouci*, diplom. práce filozofické fakulty UJEP v Brně, 1966, 101–102.

⁴⁴ O Martinelliho autorství celkového projektu na Slavkov zapochyboval E. Hubala, *Schloss Austerlitz in Südmähren*, Adalbert Stifter Jahrbuch V, 1957, 189.

⁴⁵ Je patrně mimo veškerou pochybnost, že děkanem popisovaný objekt je totožný s Martinelliho návrhem, který se dochoval v jeho pozůstalosti a o kterém se zmiňuje E. Hubala, l. c., 189, pozn. 46.

tento stavebník obrátil ve věci vypracování plánů na kostel v bezprostředním sousedství zámku na dalšího architekta. Rovněž uvedený rozdíl mezi půdorysy obou návrhů nemusí být důkazem o dvojitým autorství, zvláště vyskytli-li se ovál u Martinielliho také jinde. Návrhy mají ostatně také leccos společného, zejména mohutnost dimenzí,⁴⁶ užití kopule a patrně i ochozu kolem lodi (čtvrtválcové útvary s oknem mezi rameny kříže u mladšího projektu). Nicméně významnější je skutečnost, že k roku 1698 se na Moravě, popřípadě ve střední Evropě objevilo tak pozoruhodné dílo, které je mimoto geneticky třeba nazírat jako nepřilíh vzdálený předstupeň Fischerova sv. Karla Boromejského ve Vídni.

Starý Petřín. Podle Cerroniho vystavěl „den dortigen schönen Thurm“ N. Rabel, zednický mistr ve Vranově n. Dyji.⁴⁷

Těšnovice (jihových. od Kroměříže). Rozpočet zednických prací na zamýšlenou opravu kostela z 28. července 1786 podepsal v Kroměříži Johann Herberger, „k. k. kammeral- und fürstlicher Mauermeister“.⁴⁸

Uherské Hradiště-Sady. K žádosti bzeneckého děkana Ign. Nep. Foltýna o povolení stavby kaple z 20. července 1733 jsou přiloženy dva plány:

- a) půdorys, podélný řez a perspektiva kaple,
- b) půdorys a nárys kaple.⁴⁹

Pozoruhodný je první projekt, představující centrální stavbu nad oválným půdorysem s „radikálně“ konvexně-konkávně zprohýbaným bočním průčelím a se zajímavě řešenou vstupní fasádou (těsné spojení dveřního a okenního pravouhého otvoru s osovými klenáky, volutový štít zakončený trojúhelníkovým frontonem se šíškou). Plánek je na zadní straně téměř nečitelně signován: Martin Merta, Mauermeister in Hradisch. Druhý projekt, řešící půdorys uvnitř jako ovál, na vnějšku jako protáhlý oktogon, pochází z jiné ruky a nedosahuje úroveň předešlého.

Úsov. Z opisu psaní, zasláního Josefem Václavem Liechtenštejnem úsovskému hejtmanovi z Vídne dne 16. dubna 1733 a týkajícího se stavby nového farního kostela v Úsově, vyplývá, že pisatel doporučoval provést ho nikoli ve velikosti, navržené Beduzzim, nýbrž — patrně z úsporných důvodů — jako malou kruhovou centrálu („... nach der [sic!] von mir hiemit zurückerkommenden kleinen Circelmass ...“).⁵⁰

Véska (sev. od Oder). Dochoval se návrh na nový kostel, datovaný ve Fulneku 1. červencem 1787 a signovaný Wentzel Talherr.⁵¹ Na plánu je půdorys stavby, podélný řez, nárys vstupní fasády a krov. Jde o další, značně kvalitní práci Václava Thalherra, slučující některé pozdně barokní rysy (například v půdoryse) s klasicistními (střízlivé tvary hlavního průčelí rámovaného oběžnou lezénou s platickými výplněmi v polích). K návrhu je připojen plán s pečlivě provedeným půdorysem a nárysem bočních průčelí starého kostela, zhotovený nepochybně rovněž Thalherem. Představuje polozděnou, polodřevěnou stavbu s velkou dřevěnou, nahoru se zužující hranolovou zvonící před hlavním průčelím.

Zvole. Stavební historii kostela sv. Václava lze doplnit několika zajímavými údaji.⁵² Ve zprávě komise z 3. listopadu 1729, podepsané Leopoldem hrabětem Egkhem, se hovoří o chatrném stavu věže a o jejich „fundamentis minime solidis“. V blíže neoznačeném dopise z téhož dne, pocházejícím patrně od zvolského faráře,

⁴⁶ Nápadně velké rozměry stavby si lze vysvětlit těsnou blízkostí zámku a úsilím vytvořit z ní jeho protějšek. To je tím spíše pravděpodobné, že projektované areály obou objektů, vytvářející dohromady přibližně čtverec, jsou téměř shodné (tj. protáhlý obdélník).

⁴⁷ J. P. Cerroni, *Abriß einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren*, f. 17 v.

⁴⁸ Státní oblastní archiv v Brně, B 15, 958, 12/2.

⁴⁹ Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 3/4806.

⁵⁰ Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 1/4729.

⁵¹ Státní oblastní archiv v Brně, B 15, 960, 12/2.

⁵² Státní oblastní archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, ACO G 1/4715.

je rovněž řeč o „memorata[m] turris restaurandae necessitate[m]“. Jde nepochybně o severní věž, kterou Santini vybudoval — snad z úcty k minulosti (jak by o tom mohlo svědčit i nezvyklé umístění u kněžiště), snad z úsporných důvodů — na základech gotické věže a kterou doplnil na jižní straně kněžiště jejím protějškem. Středověká substrukce zřejmě neunesla barokní nadstavbu a bylo proto nutno věž opravit. K tomu došlo mezi lety 1730–1733, poněvadž specifikace mezd končí 24. říjnem 1733. Mimoto se o pracích zmiňuje také dopis zvolských farníků kardinálu Wolfgangu Schrattenbachovi z července 1734 („...haben wir einen neuen Thurm von Grund auf gebaut bei der Kirche...“). V tomtéž dopise se dále uvádí, že děkan z Mohelnice dal prolomit do kostela osm velkých oken, vystavěl nové „pavlače“ (!), opatřil nové schody kamennými kvádry a zaklenul část nad oltářem. Tyto informace by mohly nasvědčovat tomu, že v roce Santiniho smrti nebyl kostel ještě hotov⁵³ a že se na stavbě pokračovalo — snad po delší přestávce a po některých změnách v původním projektu — i po roce 1723. Pro její dějiny není bez zajímavosti zpráva olomouckého kanovníka Jana Václava svob. pána z Freyenfelsu konzistoři z konce února nebo ze začátku března 1735, rekapitulující v souvislosti s požadovanou informací o stavbě věže zvolského kostela jeho historii. Mimo jiné je v ní uveden „murarius Schitzendorffensis“ (tj. patrně ze Střelcové u Stříbrných Hor) Ehrenberger.

Zdeněk Kudělka

⁵³ J. P. Cerroni, *Abriss einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren*, f. 21 v., uvádí, že kostel byl vystavěn v roce 1723.